

jorden på åben mark ved stranden og hverken kan leve eller dø. – Men tjørnene stiller dog hvert år i brudedragt, overdådigt blomstrende som en hvid åbenbaring, en udfordring til alle håbforladte snedriver! *Johannes V. Jensen* (2). Tjørnens blomstring i juni er en skønhedsåbenbaring *Sofus Franck* (3). Hvidtjørnens rødprykkede kniplingspynt *Sophus Bauditz* (4).

Rødtjørnen kuplede sig i den evigt drivende regn som et stort koralrev på havbunden, et væld af rød dejlighed, der nærrede sig af det våde ... rødtjørn stod som et blussende quand mème i villahaverne *Johs. V. Jensen* (5). Blomsterne havde en egen rosafarve, dyb og sød, men ikke glat. Farven syntes ligesom kornet og ujævn, som den der skabes, når en dyngge melis gydes over med en rød frugtsaft og suger den op, eller som en slags vinpastiller eller som hindbærskum *Ellen Raae* (6); dette rødviolette ligesom med en anelse af hvidt overtrukne syltetøjsskum [fra hindbær] har ... nøjagtig samme farve som rødtjørnens blomsterklynger *Knud Poulsen* (6b).

Sorte tjørnehække hegner husene · med node-tegn i tågen og med stemmer · i blæst og regn, fint syngende, fjernt susende · om perleknopper, som de torne gemmer – · blomster med blodstænk – duften er berusende *Valdemar Rørdam* (7). Nu blomstrer slettens tjørne · i fine hvide klær, · et brus af musseliner, · det bølger om mig her, · som kun et brudefærd · med himlens baldakiner *Hans Ahlmann* (8). Tjørne, der blomstrer sødt, i lune solstille kroge *Birte Arnbak* (9); se de hvide tjørne: · kyske, dugbestænkede trods solens hede kys *Thorkil Barfod* (10). Tjørnen vandrer med blomsterne · igennem de lyse nætter *Hans Ahlmann* (8), hvidtjørnen lyser juninattebleg · og vidner hvidt, at også denne vej · er dog en sidevej til Mælkevejen *Piet Hein* (11) – og jeg river nogle blomster · af den hvide, våde hæk, · for at bære dine farver · snar og tornet, øm og kæk *Sophus Clausen* (12).

Tjørnebærrene gløde · som hang en zigeunerskat · i buskens viltre hår *Viggo Stuckenborg* (13); et for et, · et for et, · drypper den de blodrøde bær · ned i den hvide sne *J. P. Jacobsen*, *En Arabesk* (1868). – Blomsterhjerter · rødtjørns-kviste · pynter somrens vinterkiste *Harald H. Lund* (14).

Valdemar Rørdam, Tjørn (15); *P. N. Bondesen*, Rødtjørn (16).

'Tjørn' og 'torn' nævnes over hundrede gange i dansk salmedigtning 1528ff, navnlig af Kingo og oftest i forbindelse med Jesu tornekrone (ca.

40 % af forekomsterne) modgangens tjørne (35 %) og som symbol på synden (17).

LITTERATUR: (1) 213 53; (2) 433e 8; (3) 259 2, 65; (4) 51c 107; (5) 433c 33; (6) 735 12; (6b) 730b 74; (7) 789s 27; (8) 9d 30,42; (9) 39c 17; (10) 48g 49; (11) 361d 30; (12) 131 16; (13) 868c 127 jf. 133; (14) 561b 31; (15) 65 17/1 1926; (16) 87 13f; (17) 754b 71f, 203–11.

Røn, *Sorbus*

ALMINDELIG RØN, *Sorbus aucuparia*, er alm. vildtvoksende og hyppigt plantet – i skove og krat, alléer, haver, hegn, lystanlæg; et lille træ med uligefinnede blade, hvide stærktlugtende blomster i store halvskærmformede toppe og iøjnefaldende højrrøde frugter (»bær«).

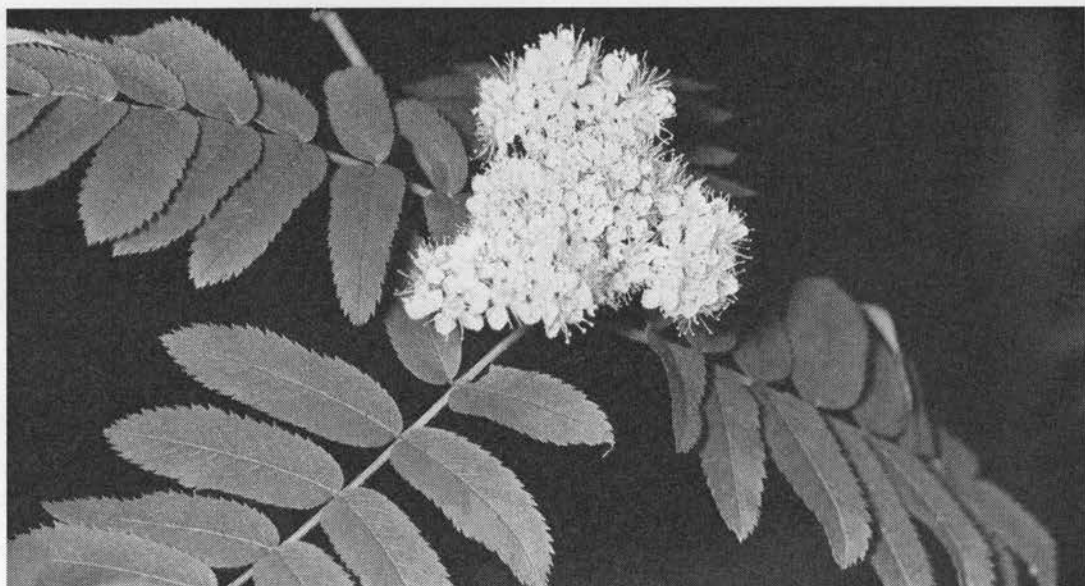
I skoven en spæd lillesøster, på vejen en lidt halvfræk, koket kusine *Villy E. Risør* (1).

Røn 1475ff (røne), fællesnordisk, oldn. reynir, beslægtet med farveordet rød, muligvis til lap-pisk raudna (røn) med betydningen vammelt-lugtende, eller til rune = hemmeligt magisk tegn, jf. alrune bd. 4, idet rønnetræ kan være brugt til runestave, træet blev tillagt mange overnaturlige kræfter. I mange stednavne: Røn-bjerg 1347ff Ginding herred, Rønsodde 1509 Vejle amt, Rønbjerg 1600-t ff flere steder i Jylland, Røntvne Vendsyssel, m.fl., i en række andre stednavne kan forleddet ikke med sikkerhed henføres til rønnen.

Majrøn o. 1700; Falster, Møn, afskårne grene bruges til pynt på majstangen o.a.; *mannerøn* o. 1700, *maretræ* Lolland 1800-t, *marne* 1875ff Lolland er påvirket af navne til mistelten (s. 330), begge planter anvendes mod mareridt. *Fuglebær* 1793ff, SSlesvig, Sønderjylland, ædes af fugle og benyttes til fuglefangst jf. *donebær* og *kramsfuglebær* o. 1875, *fuglefængerrøn* Bornholm 1882, se nedenfor; *rønnemaj* 1875ff; Lolland, MSjælland, *majgrønt* 1875ff, Lolland.

Fragment af tragtbæger fra Ertebøllertiden skåret af røn. Nationalmuseet. Overfor: Dyrehave-tjørne, forneden fuldstændig afgnavede så højt hjortene kan række. (es).

Almindelig røn. (N). Overfor: Det indre af Hammer mølle ved Hellebæk. En træmølles bevægelige dele blev fremstillet af akselrøn på grund af veddets modstandsdygtighed overfor gnidning. Maleri af Constantin Hansen, 1860.

Om eksemplarer voksende i toppen af gamle stynede pile (eller popler): *flyverøn* 1600-t ff, *trolldræ* o. 1700, *pilrøn* o. 1700–1821. *Galnebær* Bornholm o. 1870, *Nordens citron(er)* – bærrerne meget C-vitaminholdige.

AKSELRØN 1793ff, *Sorbus aria*, også *akselbær*, *akselved* etc., navnet først givet til seljerøn; busk eller træ med ægformede, savtakkede blade, der på undersiden har en snehvid filt, og store mørkerøde frugter. Vildtvoksende flere steder på Bornholm, iøvrigt sjælden, men plantet ret almindeligt. – *Mølnebærtræ* (forleddet = melbær-) 1756ff; Bornholm.

SELJERØN 1821ff, *Sorbus intermedia*, vel på grund af bladens lighed med seljepilens (bd. 2), regnes for en krydsning mellem alm. røn og akselrøn; de ovale blade er fjerlappede og savtakkede, på undersiden gråfildede, frugterne orangerøde. Det temmelig store (indtil 20 m høje) træ er ret almindeligt vildtvoksende på Bornholm, iøvrigt plantet og enkelte steder forvildet.

Akselbærtræ o. 1677ff, Bornholm, *akselbær* 1688ff, Bornholm, *akseltræ* o. lign. 1684, o. 1760, forleddets betydning er uvis, *bornholmsk røn* 1910ff. Frugterne kaldt (efter anvendelsen, s. 74) *bornholmske rosiner* 1688–1875, *bornholmske druer* Sjælland o. 1870, *bonderosiner* 1804ff, Bornholm.

TARVMVRID-RØN 1851ff (1793 tarmvrid-akselbær), *Sorbus torminalis*, lille træ eller busk med æghjerteformede, fligede og tilsidst blodrøde blade og læderbrune frugter. I Danmark sjælden: Bornholm, Ulvshale, SSjælland ved Smålands-havet. – Navnet skyldes bærrernes anvendelse mod tarmsmerter. (2).

LITTERATUR: (1) 774 58; (2) 689 2,625–31; 159 1936, 90; 148 8,35.

ANVENDELSE AF VED, BARK, BLADE OG FRUGTER Fra Ertebøllekulturen (ca. 5000–3000 f. Kr.) er i Ordrup mose ved København fundet et lille bæger med hals og bug, udskåret af rønnetræ (1); pinde af røn er stukket gennem øskener på bronzekar fra bronzealderen (2), rønneved udgør del af bidsel fra 1200-t (Svendborg; 3).

Veddet af alm. røn bruges til brædder, hjuleger, piberør og brændsel, barken og unge grene til garvning, af akselrøn til adskillige redskaber, tandhjul m.m., af tarmvrid-røn fås skruer, valser, tandhjul m.m. (1806; 4). Giver gode humlestager (5). Veddet anvendes til maskindele udsat for stærk gnidning (1837; 6), på Bornholm valgte man akselrøn til tænder i tandhjul, specielt *møllekogga*, fordi de »smurte sig selv« (7). Alm. røn giver tækkekæppe (8),

de seje grene har været benyttet til kobindsler (9) og skaft på riskost (Sønderjylland; 10); om anvendelsen som kærnestav, se s. 80.

Efter 1900: veddet af alm. røn bruges af karetmagere, snedkere, drejere og billedskærere; seljerønnens skal være bedst til kegler og kugler, tegneredskaber og målestokke, i Jylland er af fældede vejtræer udskåret tommestokke; iøvrigt til hammerskafter og brændevinsfade (11). Barken farver rødbrunt, med jernvitriol gråt (12).

Der skal ligge rønneblade i krukkens bund og dække, mens »ostemasse« af kartofler modner (1819; 13).

Rønnebær bruges til brændevin (1780ff; 14), en lille fabrik ved Tranekær på Langeland produ-

cerer i begyndelsen af 1800-t bl.a. rønnebærakvavit (15). Alkoholudtræk af bærrene giver en rønnebær snaps (1943; 16), af frugterne laves æblesyre og eddike (17).

Bærrene spises rå eller syltede (1806; 4), men nogle steder på Bornholm, i Sjælland og Slesvig anses de for at være giftige og børn advares mod at spise dem (18).

En gelé af rønnebær serveres mest til dyresteg på herregårdene, godtfolk bryder sig ikke om den lidt ramme smag (Langeland o. 1900; 19).

Nu holder mange af rønnebærgelé eller bærrene syltet i sukker eller eddike, navnlig til dyresteg; de tørre bær kan anvendes som krydderi i vildtsauce og frugtsuppe, bærsaften til at krydre likør, syltede græskar, frugtkompot m.m. (20).

Tørrede eller friske rønnebær blev anvendt som fjerkræfoder. Tegning af Martinus Rørbye i »Femogtyve Billeder for smaa Børn«, 1846.

Nogle husmødre lægger en klase rønnebær i syltede agurker (Branderup SJylland; 21), lidt afkogt bærsaft kommer i æblekompot (22). Bærrene er også blevet brugt til vin (23) og blev under 1. verdenskrig samlet til marmelade (Sønderjylland, Slesvig; 24) og eksport (25), en del sælges på apotekerne (Dybbøl o. 1875; 26).

Navnet *bornholmske rosiner* o. lign. til frugterne af aksel- eller seljerøn kendes fra 1688 og skyldes bønderkoners brug af dem i blodpølser og julekager som erstatning for rosiner (1745ff; 27). Under sidste verdenskrig blev bærrene også i det øvrige land tørret eller indkogt til »rosiner« (28).

De højrøde frugtstande pynter krans og lysekroner ved høstgilder (1875; 29), i Sundeved gravkrans (o. 1880; 30), bær og blade anvendes ofte som borddekoration til festligheder om efteråret, især jagtmiddage.

Blade, bark, unge grene og frugterne giver et godt kvægfoder (1837; 6), tørrede bær oplødt i vand er et nærende hønsefoder (1806; 31), kalkuner kan fødes med rønnebær (1819; 13), friske eller tørrede anbefales de 1917 som del af fjerkræfoder (32); tørre rønnebær er et godt vinterfoder til fugle (33).

Når man planter røn i haverne, er det navnlig for at lokke kramsfugle til bærrene og fange dem i snarer (droner) (1774; 34), frugterne anvendes endnu o. 1900 som den bedste lokkemad i droner for krams- og andre fugle (35), det er nu forbudt ved lov.

LITTERATUR: (1) 254 1960,107f; (2) 145 220; (3) 495 11,1966,196; (4) 398 1806,476 og 483f; (5) 194 ny rk. 1,1808,126; (6) 718 1837,118f; (7) 449 1938, 44; (8) 510 5,137; (9) 557 121; (10) 634 15441 (o.

1890); (11) 304 413; 599b 2,340; 455 14/3 1951 og 6/2 1960; 950 164,166; 774 59; 634 15446; (12) 398 1806,476; 525b 13; (13) 485 17,57f; (14) 43 1,1780, 77; 194 3,1790,207; 398 1806,484; 322 15,1812,37f; (15) 568 455; (16) 747 140; (17) 599b 2,340(1952); (18) 495 11,1966,196f; 634 18753 (Borris o. 1900), 14848 (Vorgod), 16297 (Rinkenæs o. 1880), 13473/4 (Slesv.); (19) 634 12680; (20) 712 46; 480 38; (21) 634 15446 (o. 1900); (22) 634 15446; (23) 634 15446/45 (Sønderj. o. 1890, m. opskrift); (24) 634 16647,16683/13; (25) 856 nr. 8,1941; (26) 634 12130; (27) 92 35,1957,75 og 33,1950,75 (1756); 869 11, 1914,16; 834 1804,43; (28) 511 26/11 1942; 107; (29) 919 5,2,1875,76; (30) 634 12007,14874; (31) 675 2, 302f; (32) 916 1917,494; (33) 512 33,1900,484; (34) 452 1,1774,272, jf. 949 112; (35) 194 3,1790,207; 398 1806,476; 634 15446 (Sønderj. o. 1850); 510 5, 137 (1883, »velkendt«); 634 16683/13 (Slesv. o. 1900).

LÆGEMIDLER

Akselrønnens bær skal kunne rense lungerne for slim (Bornholm 1745; 1).

Bønderne drikker en saft kogt af rønnebær for diarré, maveonde og blodgang = dysenteri

(1761; 2); saft eller vin af bærene modvirker kronisk diarré og opstød (1806,1856; 3), dekokt af mellembarken giver et mavestyrkende middel (4). Tarmvrid-røn skal kunne standse mavesmerter og diarré, men spises de friske bær, får man heftige mavesmerter (5).

Den pulveriserede bark kan gives for koldfeber = malaria (6). Børn med kirtelsyge gnides med bærene (ØMøn; 7); bærenes indhold af garvesyre renser blodet (8); et brændevinsudtræk er et gammelt gigtmiddel (9), mod gigt spises mange rå rønnebær eller ét den første dag, to den næste osv. indtil tyve, derefter »nedtælling« (vestl. Sønderjylland o. 1900; 10).

Træets unge skud eller mellembarken i rødvin indgives for kvægets blodpis (1664; 11) eller mælkeafkog af unge skud, blade eller bær (12). Rønnebær nævnes blandt råd for hestens halsbetændelse, barken mod fåresot (13), dekokt af barken anvendes mod fårets kopper (Bornholm 1756; 14). Kviste med bær ophængt i hønsehuset forebygger »pip« – forstoppelse af næseborerne, eller hønsene gives de tørrede bær opblødt i vand (15).

Rønnebær sat på brændevin var et yndet gigtmiddel. Maleri af C. Wentoft, 1902.

